

'כל העוסק בתורה בלילה – הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום'. רש"י (בע"ז ג) מפרש: נותן חינו בעיני הבריות; –

לפי שדרך המנדד עיניו משינה בלילה, פניו זועפות ביום, אמר שהעוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד, המאיר לו פנים.

ובמאירי: '... חוט של חסד ביום – בשעה שהבריות שואלות אותו ומשיב כהוגן'.

ויש לפרש עוד: שמוצא חן וחסד בעיני ה' ותפילתו מתקבלת ביותר, וכהמשך אותו פסוק שהביא: '... תפילה לא-ל חי' [וכמו שאמרו (תמיד פ"ד): כל העוסק בתורה בלילה – שכינה כנגדו שנאמר קומי רני בלילה לראש אשמורות, שפכי כמים לבך נכח פני א'. וסוף המקרא הוא: שאי אליו כפיך, וכדכתוב (בתהלים פד): יום צעקתי בלילה (שלפניו) נגדך – תבא לפניך תפילתי] (עפ"י חדושי הנצי"ב ובתשובתו משיב דבר ח"ה ג. וע' לקוטי מוהר"ן א).

ע"ע במובא בסנהדרין מד: על בחינת 'שירה' שבתורה המיוחדת לעסק התורה בלילה. וע"ע בקונטרס קדושת השבת ז עמ' 41; חדושי מוהר"י שפירא ע"ז ג; נפש חיה (מרגליות) או"ח רלח, א.

*

הנה קטע מתוך תשובת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה או"ח ח"ה ה,ב), בענין הכוונה בפסוק הראשון של קריאת שמע: '... ומה שכתב כתר"ה שיתכווין בכל שבעת הרקיעים – זה לא הוזכר בשום מקום, ואין להוסיף מעצמנו, אף אם לכולי עלמא היה שבעה רקיעים. ובפרט שרבי יהודה בחגיגה דף י"ב ע"ב סבר שהם שניים, ובלשון הרמב"ם פ"ג מיסודי התורה כתב שהם תשעה, ועיין בה'פירוש' מה שתירץ, ורבי אליעזר בן יעקב שאמר עוד למעלה מראשי החיות ומשמע שלא פליגי עליו. וגם הא איכא גם למעלה משבעה רקיעים ולמטה, ויש אחורי הכיפה דד' רוחות, שאסור וגם לא שייך להסתכל בזה, וצריך לכווין שגם שם ליכא אלא ה' אחד, לכן אסור לחשוב ז' רקיעים אלא סתם למעלה ולמטה. וברמב"ם פ"ב מק"ש ה"ט שנקט בשמים ובארץ, וכן בשלחן ערוך סעיף ו' וכן בטור בלשון ה'יש מפרשים', נראה משום שהשמים סתם קאי על כל מה שלמעלה, ובארץ סתם על כל מה שלמטה, אבל כשיאמר מספר ז' רקיעים הוא למגרע'.

דף יג

'... ובמכוסה ממך אל תחקור. במה שהורשית – התבונן'. אמר בלשון ציווי, כמו שכתבו החוקרים והפלוסופים שיש לאדם לחקור על מציאותו מתוך הברואים שבעולם (מהרש"א).

'לבו דואג בקרבו' – 'דכל מה שמשיג יותר, לבו דואג יותר בקרבו, שאינו מרגיש להבין איזו שייכות יש לו לדברים גבוהים כאלה והוא ממעט עצמו יותר ומשיג השיפלות, וזה יהיה בולם פיו מלדבר ולבו מלהרהר ויוכל לזכות על ידי סוד הדעת להיות מבין מדעתו' (פרי צדיק בשלח יא).

'אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו חמשה דברים...'. יש מפרשים 'סתרי תורה' – קולות שהרב יודע בהרבה מצוות שאין ראוי לגלותם לעמי הארץ אלא לתלמיד חכם. וכן 'סתרי עריות' שאמרו הן קולות שיש בעריות, כגון קדושין שיש כמה אופנים שאינם קדושין, שאין אדם ראוי לגלות סתרים

הללו לעמי הארץ משום שיבואו לדמות דבר לדבר, וגם לתלמידיו אל ידרוש בהם לשלשה (עפ"י תורי"ד יא:).

ואמר רב אמי: אין מוסרין דברי תורה לעובד כוכבים שנאמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. הגאון רבי משה פיינשטיין פסק (אגרות משה יו"ד ח"ב קלב; ח"ג צ ועוד) שאין איסור ללמד תורה לגוי באופן שהיהודי לומד לעצמו או מלמד ליהודי אחר, ובתוך כך גם הגוי שומע [אף שלגוי עצמו איסור לעשות כן], וכל האיסור הוא רק כשמכוין ללמדו. ולכן התיר למסור שיעורים ברדיו גם כשישנם גויים בין המאזינים, או לדרוש בדברי תורה ולומר ההגדה בליל פסח בנוכחות גוי. (וע"ע מה שכתב בענין דומה, באגרות משה אה"ע ח"ד כו,ג. ועוד כתב (ביו"ד ח"ד לה,י) שאין איסור לתרגם דברי תורה לשפה אחרת משום מלמד תורה לנכרים).

וכעין זה פסק הגרי"י וינברג בשו"ת שרידי אש (ח"ב ז, ושם בסוף תשובה צב). ויתר על כן, התיר שם באופנים מסוימים להרצות בפני קהל נכרים על משפטי ישראל.

צרף כמה טעמים להתיר: עצם האיסור לא מוסכם להלכה על כל הדעות, ויש יחידים שהתירו; יש מחלקים בין תורה שבכתב לתושבע"פ; יש להוכיח שהאיסור נאמר רק על לימוד בעיון ובהעמקה; דינים ומשפטים בכלל מצוות שנצטוו בהם; יכולים עתה ללמוד מתרגומים ומאנשים אחרים; משום 'איבה'.

על החילוק בין תורה שבכתב לשבעל-פה, ע' בספר ישראל קדושים (ו, עמ' 43) שכתב שלא נאמר האיסור אלא על 'עכו"ם שעוסק בתורה' – דרך 'עסק', והיינו תורה-שבעל-פה, שכל דברי תורה שבכתב סתומים והעוסק בה צריך לפרש דבריו ואי אפשר לעסוק בה בלא תורה שבעל-פה כלל, ולעולם העוסק בתורה על כרחו הוא מתבונן בתושבע"פ, ודבר זה הוא מורשה ומאורסה לקהלת יעקב בלבד שהתורה מסורה להם לגמרי, אבל תורה שבכתב לבדה הרי נכתבה על האבנים בשבעים לשון. וע"ע במה שכתב בתקנת השבין ו עמ' 68.

עוד על החילוק בין תושב"כ לתושבע"פ, ובין לימוד עיוני ללימוד שטחי, וכן על לימוד נביאים וכתובים וכיו"ב – ע' שלטי הגבורים ע"ז (ו). בדפי הרי"ף; מג"א שלד סק"ז; מהרש"א שפת אמת ומהר"ץ חיות; מהר"ץ חיות וחדושי הנצי"ב סוטה לה. וע' ביוסף דעת שם.

נראה שאם הנכרי יודע הפסוק וטועה בו, מותרים לפרש לו האמת כדי שלא יחשוב אותנו כעוברים על הכתוב בתורה, ולכך מצינו בכמה מקומות שהשיבו רבותינו לעכו"ם על שאלתם (עפ"י שפת אמת). מכירת ספרי משניות לנכרי – בספר דעת כהן (קעו) פסק שאין מקום להתיר למכור בשביל ריוח בעלמא [להוציא במקום איבה וכד', ע"ש].

לימוד תורה למי שהוא ספק יהודי, לצורך ידיעתו לשמירת המצוות – נראה שמותר (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ד מא – בנוגע לחינוך הפאלאשים לתורה קודם שיתגיירו מספק). לימוד תורה לנכרי הבא להתגייר – ע' במובא בשבת לא. וע"ע בתוס' שבע"ץ יעקב ובשו"ת יביע אומר ח"ב או"ח טו, יג. על חומר איסור זה – ע' ים של שלמה ב"ק פ"ד ט; של"ה שבועות; שבט הלוי ח"ב נט.

'אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר, תא אגמריך במעשה המרכבה...' אף על פי שרבי אלעזר לא היה אב בית דין, והלא לפי לשון אחת אין מוסרים ראשי פרקים אלא לאב בית דין שלבו דואג בקרבן – נראה שלעיל לא דיברו אלא במי שאינו בגדר 'חכם ומבין מדעתו' ולזה אין מוסרים אלא אם היה אב בית דין ובראשי פרקים בלבד, ואילו לחכם ומבין מדעתו מלמדים אותו מעשה מרכבה ממש גם אם אינו אב בית דין (מהרש"א).

ר'ב יוסף הוה גמיר מעשה המרכבה, סבי דפומבדיתא הוו תנו במעשה בראשית. אצל ר'ב יוסף לא אמר 'תני במעשה המרכבה' כמו אצל סבי דפומבדיתא – נראה משום שמעשה מרכבה אינו נכתב על ספר כלל, שמא ילמוד ממנו מי שאינו ראוי להימסר לו אף ראשי פרקים. ועוד יש לומר משום שר'ב יוסף היה סגי-נהור, לכך נקט לשון 'גמיר' – על פה, ולא 'תני' (רש"ש).

'ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו... העלו לו שלש מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשו. אפשר שזוהי 'עליית חנניה בן חזקיה בן גרון' בה גזרו שמונה עשר דבר בשבת יג: (מהרש"א). וכבר כתב כן רבנו עובדיה מברטנורא במשנה שבת א, ד.
זה תואם עם גרסתנו 'חנניה', ולא כגרסה שבמנחות 'חנינא'. והמהרש"א בציטוטו דברי הגמרא שם כתב 'חנניה'.

'גרבי שמן'. גרב הוא חבית או כד (ע' תרומות י, ח).
ומצינו 'גרב' המשמש כמידת סאה (במשקין) – בכתובות קיא: וברש"י שם. ונראה שהחבית או הכד הנקראים 'גרב' אינם מכילים סאה בדוקא – כמבואר במשנת תרומות הנ"ל, 'כל גרב שהוא מחזיק סאתים', אלא שתי משמעויות נפרדות הן.
[ע"ע רש"י פסחים לו סע"ב 'גרבא – אפה'. ואמנם גם המונח 'אפה' אינו בדוקא המידה המסוימת אלא כינוי כללי למדת היבש – ע' במנחות מה (ובמוסבר שם). וע' גם ברש"י ויקרא יט, לו. הערת הר"ד וויור שליט"א].

(ע"ב) 'זארא והנה רוח סערה באה מן הצפון... שהלך לכבוש את כל העולם כולו תחת נבוכדנצר הרשע'. ע' צדקת הצדיק רכח.

'מלאך אחד שהוא עומד בארץ וראשו מגיע אצל החיות. במתניתא תנא סנדלפון שמו...'. מובא שהאריז"ל הזהיר את תלמידיו שלא לבטא שום מלאך [מלבד שמות מלאכים שנקראו בהם בני אדם, כמו מיכאל גבריאל וכו'] בשמו המלא אפילו בתוך הלימוד, אלא יכנה בקיצור, כמו מטטרו"ן – מט"ט, סנדלפו"ן – סנד"ל (קב הישר נו).

ובשו"ת תורה לשמה (המיוחס לרבי יוסף חיים ז"ל. תכו) כתב שהוא נזהר בדרשותיו כשמזכירם לומר כך: מטטרו"ן – מ"ם טי"ת. סמא"ל – סמ"ך מ"ם וכו'.

[... גם צריך להזהר מאד שלא להזכיר בפיו שם סמא"ל, וזה סוד מה שאמר הכתוב ושם אלהים אחרים לא תזכירו וכו' ובפרט בלילה שאז היא שליטתו וממשלתו, ולא עוד אלא שגם הוא אסור להזכיר מעין דברים אלו כגון בני אדם הרגילים לומר בלע"ז איל דייאבל"ו וכיוצא בדברים אלו – אין להזכירם כלל, לפי שגם השדים הם בחלקו ומגביר כחו כשמזכיר אותם. ופעם אחד הייתי עם בני אדם בלילה והזכרתי באמצע הדבור שהייתי עמהם את שם סמא"ל ואחר כך בבקך הלכתי לבית מורי ז"ל ונסתכל בי ואמר לי הרי בלילה הזאת עברת על לאו ושם אלהים אחרים לא תזכירו, לכן הזהר כל ימיך שלא תזכירו לא את שמו ולא את כיו"ב, ובפרט בלילה, כי אז ניתן לו כח להתגבר עליך ועל אחרים בסיבתך אם תזכיר שמו, לכן ראוי להזכירו בשם אחד טוב כמו סמ"ך מ"ם וכיוצא מאלו השמות שיש בהם מקצת קדושה...]. סדור חמדת ישראל למהר"ש ויטאל. מועתק בשבט הלי ח"ה קונטרס המצוות לד].

והגרש"ז אויערבך זצ"ל בתשובה (כת"י, מובא בהליכות שלמה ח"א כב, י) כתב שאין יודע שום איסור בהזכרת שם מלאך, מלבד מט"ט שיש נוהגים להחמיר.

'... ואילו שור לא קחשיב – אמר ריש לקיש: יחזקאל ביקש עליו רחמים והפכו לכרוב... אפי זוטרי'. ע' בספר מי השלוח (ח"א ר"פ קרח) בבאור הענין, שביקש יחזקאל על הסתרת עומק התכמה שהכל בידי שמים אפילו יראת שמים, ונתנית מקום לאפשרות הבחירה ולעבודת האדם. ע"ע ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן עמ' 239.

'כרביא, שכן בבבל קורין לינוקא רביא' – כי נער ישראל ואוהבהו (הושע יא, א. בעל הטורים תרומה כה, יח)

'ככתבם וכלשונם'

'אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר, תא אגמרך במעשה המרכבה... – 'מכאן תשובה לאותם אנשים שבדור הזה שמבליים כל ימיהם בחכמת הקבלה, גם בילדותם, ואם החכמה ההיא, חכמת הקבלה, אינו נוגע במעשה מרכבה, לא ידענא למה לא הוזכרה זו החכמה בשום מקום לא במשנה ולא בתלמוד ובתוספתא ובמכילתא ובספרא ובספרי, ולפי הנראה שחכמה זו נוגעת בלמעלה ממעשה מרכבה, ויותר ראוי להסתירה ולא לגלותה' (מהרש"א).

עוד על לימוד חכמת הקבלה – ע' בשו"ת חות יאיר סוס"י רי; הקדמת הרח"ו ל'עץ חיים'.
ובספר שבט מוסר (א, ג) כתב: 'הגני מוסר לך דבר אשר תרדוף אחריו, ויהיה חיים לנפשך וענקים לגרורותיך; לעולם יהיה עיקר לימודך בדבר של תורה שלבך חפץ יותר, אם גמרא גמרא ואם בדרוש דרוש ואם ברמז רמז ואם בקבלה בקבלה; ורמז לדבר: 'כי אם בתורת ה' חפצו' כלומר תורת ה' תלויה בדבר שלבו חפץ לעסוק. וכמו שכתב האר"י זלה"ה בספר דרושני הנשמות והגלגולים פרק ג (ספר הגלגולים פ"ד), וזו לשונו: יש בני אדם שכל חפצם ועסקם בפשטי התורה, ויש שעסקם בדרוש, ויש ברמז, ויש גם כן בגימטריאות, ויש בדרך האמת – הכל כפי מה שעליו נתגלגל בפעם ההיא, כיון שהשלים פעם אחרת בשאר הענינים, אין צורך לו שבכל גלגול יעסוק בכלם, עד כאן. ואל תביט ותשיג לדברי המנגדים על מה שחשקת לעסוק בתורה, בגמרא או בפשט או בדרוש וכו', באמרים לך למה אתה מוציא כל ימך בפרט זה של תורה ולא בפרט זה? – משום שעל מה שחשקת ללמוד, על דבר זה באת לעולם; ואם תשים דעתך לדבריהם – יכריחוך להתגלגל בזה העולם פעם אחרת, ולעבור נפשך בחרב חדה של מלאך המות ולטעום טעם מיתה, ולכן לא תשמע לדברי המשחית נפשך הזה, כי דע שהשטן מתלבש באלו האנשים, לדאוג ולהצטער ולהכאיב נפש הלומד ועוסק בתורה בחלק שאינה נפשו לעסוק כדי להבדילו משם, שלא ישלים נפשו על מה שבא להשלימה, ולהצריכו גלגולים אחרים'.

'כתוב אחד אומר... וכתוב אחד אומר...'

'וכן דרך רז"ל להקשות קראי אהדדי אע"פ שבאמת אינם מתנגדים, וכמעט כולם כך הם, עיין בספר מר קשישא רשמנו כל הנמצאים בהלכות. והנה בפרק אין דורשין מקשין כתיב שש כנפים לאחד וכתוב ארבע כנפים. וכתבו התוס' שם אע"פ דחד בשרפים וחד בחיות, מסתמא גם חיות יש להם שש כנפים. ואין לנו דוחק גדול מזה...' (מתוך תשובת חות יאיר קעב).

'ארבע מדרגות ביראת שמים... אימה ויראה ורתת וזיע... ושתי אחרונות באברי המעשה, ההתחלה 'רתת' – שהאברים רועדים, ואחר כך כשמתבונן יותר אז 'זיע' – שהוא מזיע מרוב הפחד, וכדרך שאמרו מזיעתן של חיות נהר דינור יוצא על ראש רשעים בגיהנם עיין שם, כי כשמגיע למדרגה זו דיראה עד שמזיע, אז נהר של אש דיראת-שמים שלו שורף כל שרש התאוות רעות שבלבו, שזה נקרא אש רשעים בגיהנם – דעיקרו בתאוות, כדאיתא בעירובין (יט). שהכל יורדין לשם על עסקי הנם וכו'. ולכן אמר האר"י ז"ל כי הזיעה שעל ידי עסקי המצוות הוא תקון לקרי, והיינו כי המזיקים הן הם כחות התאוה שבחלל השמאלי שבלב, והן נשרפין על ידי זיעה זו היוצאת מחיות הקדושה שבאדם, וכשהזיעה בא לאדם על ידי יראת שמים ודאי אין למעלה הימנה, והוא היפך ממש לקרי כדאיתא בגמרא שם, רק שזה יקר וקשה, ועל כל פנים קל הוא על ידי פעולת אדם במעשה המצוות באבריו...' (מתוך צדקת הצדיק קצד).

(ע"ב) 'מאי רצוא ושוב? אמר רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן' –

חיות הקודש מתנשאות לעומת השרפים, שהם מלאכים העומדים בעולם יותר גבוה, ורוצות גם הן להשיג מה שהוא ברקיע שלמעלה מהן – מוציאות ראשיהן ומיד חוזרות ומכניסות אותן ממורא השכינה השורה למעלה. מדרכם זו של המלאכים נמצינו גם אנחנו למדים: כאשר אדם זוכה לאיזו השגה שהיא באמת למעלה מהמדריגה והמצב שלו, הוא צריך מיד לחזור למצבו העקרי ואל ידמה לעצמו כי כבר התעלה לגמרי אל הרקיע שלמעלה ממנו. ומה יעשה? ימשיך את השגתו לחייו הוא ולמצבו, ויבדוק כיצד הוא יכול להכניס אותה אל תוך חייו. לזה צריכה ההשגה העילאית להוליד הערה חדשה המתאימה למצבו התמידי, אם להביא לשינוי קטן במידה או בהתנהגות, אם לחזק במשהו את עבודתו בתורה ותפילה. ויחד עם זה ישאף שוב להשגה חדשה, ואם יזכה לה, שוב יחזור ו"יוריד" אותה אל תוך חייו הרגילים. ותהיה כך כל עבודת האדם, להרים ראשו ולהורידו, רצוא ושוב: השגה עילאית תוליד הערה מעשית, וחזור חלילה רצוא ושוב.

כיצד מגיעים להשגה כזאת? גם זה נלמד מהמשך הגמרא בחגיגה:

מאי כמראה הבזק? אמר רבי יוסי בר חנינא: כאור היוצא מבין החרסים. רש"י: 'דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס נקבים וכופין אותו על גבי גחלים שהזהב נתון בהן בתוך כתישת החרסים של לבנים על גבי חרס. ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים וגוונים ותמיד יוצא ונכנס'. אם נבין מליצה נבואית זאת לפי פירוש חז"ל ורש"י נעמוד על מהלך נפלא; מזקקי זהב מפרידים את הסיגים שבוהב כששמים אותו באש. כדי להחזיק את החום היטב כופים כלי על האש ומנקבים אותו כדי שיהיה לאש אויר. דרך נקבים אלה עולות להבות בגוונים שונים, עולות ויורדות במהירות. אולי אתה הקורא כבר מנחש בעצמך מהו משמעות מליצה זאת עבורנו: האם לא גם אנחנו בעבודתנו מזקקי זהב, הזהב שלנו שהן מידותינו הטובות שעלינו להפריד את הסיגים מהן שהיא העירבובי של טוב ורע המצויה בנו? וכיצד מזקקים? באש ההתלהבות בעבודה ובמוסר! אך אש ההתלהבות צריכה שמירה כדי להחזיק את החום שלה זמן רב שלא תהיה התפעלות לרגע ולשעה ותכבה במהירות בלי להשאיר רושם – זוהי כפיית הכלי. כיצד 'מחזיקים את החום' ומהי 'כפיית הכלי'? חזרה מרובה ברגשת הנפש וסערת הרוח ובשפתיים דולקות והתבוננות מרובה להגיע למסקנה למעשה. – האש זקוקה לאויר כדי לבעור ולזה מנקבים את הכלי: אש ההתלהבות אינה רק ההתמרמרות על רוע המידות שיש להפרידו מהטוב שבנו; האויר הזה היא המחשבה של התעלות ורוממות, והידיעה הברורה שתתכן התעלות והשגת מעלות! מחשבה זו נותנת תנופה לעבודת המידות שהיא זיקוק הזהב שלנו. ואכן, דרך 'נקבי הכלי' האלה עולות הלהבות למעלה, עולות ויורדות, עולות ויורדות: מתוך כל התהליך הזה נולדות ומתחדשות השגות יותר גבוהות מדי פעם בפעם. וגוונים שונים יש ללהבות-השגות: פעם גוון של אהבה, פעם גוון של יראה; פעם השגה בגדלות הבורא, פעם השגה ברוממות האדם.

זוהי הדרך להגיע להשגות: דווקא מתוך חום והתלהבות העבודה; לא התרגשות לשעה אלא התלהבות פנימית וממושכת. ולא רק צער והתמרמרות על הרע שבנו אלא גם מבט על הרוממות שהיא בתחום השגתנו. כזאת היא דרך העבודה בבחינת רצוא ושוב!

(מתוך עלי שור ח"ב עמ' תערב)